

سَلَامٌ عَلَيْهَا
نور فاطمه زهرا

کتابخانه دیجیتال
www.noorfatemah.org

چرايي تعدد همسران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

چراایی تعدد همسران

نویسنده:

علی محمد آشنانی

ناشر چاپی:

علی محمد آشنانی

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۶	چرایی تعدد همسران
۶	مشخصات کتاب
۶	چرا پیامبر همسران متعددی برگزیده است؟
۶	حضرت خدیجه
۷	عایشه دختر ابی بکر بن ابی قحافه
۷	حفصه دختر عمر بن خطاب
۷	زینب بنت خزیمه
۷	ام سلمه هند دختر ابی امیه
۸	زینب دختر جحش
۸	صفیه دختر حی بن اخطب سر کرده یهودیان بنی نضیر
۸	جویریة دختر حارث بن ابی ضرار سر کرده یهودیان بنی مصطلق
۸	میمونه دختر حارث خواهر ام الفضل همسر عباس
۹	ام حبیبه
۹	همسران دیگر پیامبر
۹	علل تعدد زوجات پیامبر
۱۱	پاورقی

چرای تعدد همسران

مشخصات کتاب

نوع: مقاله

پدیدآور: آشنانی، علی محمد

عنوان و شرح مسئولیت: چرای تعدد همسران [پیامبر اسلام] [منبع الکترونیکی] / علی محمد آشنانی
توصیف ظاهری: ۱ متن الکترونیکی: بایگانی HTML؛ داده های الکترونیکی (۱۳ بایگانی: ۳۲.۳KB)

موضوع: محمد (ص)، پیامبر اسلام

چندهمسری

تاریخ اسلام

چرا پیامبر همسران متعددی برگزیده است؟

به راستی آیا آن گونه که برخی از مستشرقین تبلیغ می کنند، آن حضرت مردی زبانه بوده است؟ اگر چنین نیست، راز و رمز تعدد ازدواج های آن حضرت چیست؟ ازدواج نه تنها به طور طبیعی ارضای غرایز جنسی را در پی دارد و شکوفایی بسیاری از استعداد های آدمی در پرتو آن صورت می پذیرد. برابر آیات قرآنی، جهان ماده بر اساس نظام زوجیت و مشارکت و پیوند مذکر و مؤنث شکل گرفته [۱] و حیات انسان و تداوم نسل او نیز در پرتو ازدواج میسر شده است. [۲]. بدین سان ازدواج برترین گزینه طبیعی برای دستیابی به رشد و تکامل صحیح انسانی است. تاریخ زندگی بشر در امر پیوند مرد و زن، چگونگی آن، شاهد فراز و نشیب های شگرفی بوده است؛ از دیرباز واقعیت های طبیعی همچون بلوغ دیرتر مردان و افزایش تعداد زنان مهیای ازدواج و پایان یافتن زودتر سن باروری در زنان و ضرورت های اجتماعی همچون کشته شدن مردان جوان در حوادث مختلفی همانند جنگ و نظایر آن و بر جای ماندن زنان بیوه، چند همسری را در عرصه تاریخ زندگی آدمیان رقم زده است؛ ولی دیدگاه های مکاتب و فلسفه های مختلف در زوال، فزونی، گسترش، کاهش یا محدود ساختن چند همسری تاثیر بسیار داشته است. اسلام به عنوان واپسین دین الهی در زمانی طلوع کرد که تعدد زوجات، به صورت نامحدود و به شکل غیر منضبط، در میان اعراب رواج داشت. قرآن کریم به دلیل ضرورت های طبیعی و اجتماعی اصل چند همسری را به کلی مردود ندانست ولی از یک سو با محدود ساختن آن از نظر تعداد به چهار همسر، گام مهمی در اصلاح و سامان دهی وضعیت نامطلوب متداول آن دوران برداشت؛ و از سوی دیگر با مشروط ساختن تعدد زوجات به رعایت عدالت به صراحت اعلام کرد: اگر بیم دارید که به عدالت رفتار نکنید، تنها یک تن را به همسری برگزینید. [۳]. اکنون این پرسش مطرح می گردد که چرا پیامبر از این محدودیت مستثنا شده، همسران زیادتری برگزید؟ به راستی آیا علاقه جنسی موجب تعدد ازدواج آن حضرت شده است یا حقیقت چیز دیگری است؟ نخست تعداد همسران، تاریخ و چگونگی ازدواج آنان با پیامبر را به صورت مختصر مورد بررسی قرار می دهیم: پیامبر در طول زندگی خویش با یازده تن ازدواج کرده است:

حضرت خدیجه

نخستین همسر پیامبر، خدیجه بنت خویلد است که آن حضرت در ۱۵ سال قبل از بعثت در سن ۲۵ سالگی با وی ازدواج کرد. در حالی که در آن روز، خدیجه ۴۰ سال داشت، یعنی ۱۵ سال از پیامبر بزرگ تر بود و قبل از پیامبر نیز دو بار ازدواج کرده بود.

نخست به همسری ابی هاله در آمد که از او دو فرزند به نام‌های هاله و هند داشت و پس از وفات او با عتیق بن عائذ مخزومی ازدواج کرد که این پیوند نیز پس از مدتی به جدایی انجامید. [۴]. برابر برخی از منابع، خدیجه از همسر دومش نیز فرزندی به نام جاریه داشته است. [۵]. حضرت خدیجه، ۲۵ سال یگانه همسر پیامبر بود و از آن حضرت صاحب فرزندانی به نام طیب، طاهر، زینب، ام کلثوم، رقیه و حضرت فاطمه (س) گردید. حضرت خدیجه در سال دهم بعثت، سه سال قبل از هجرت (عام الحزن) در سن ۶۵ سالگی در مکه از دنیا رفت. در آن هنگام پیامبر ۵۰ سال داشت. پس از رحلت حضرت خدیجه، پیامبر تا یک سال برای خود همسری برنگزید تا آن که به پیشنهاد خوله همسر عثمان بن مظعون، با سوده بنت زمعه ازدواج کرد. سوده قبلاً همسر پسر عم خود سکران بن عمرو بود و از او پسری به نام عبدالرحمان داشت. او و همسرش از هجرت کنندگان به حبشه بودند. همسرش در حبشه یا پس از بازگشت از دنیا رفت. ازدواج پیامبر با چنان زن سالخورده‌ای تعجب مکیان را برانگیخت. سالخوردگی وی به گونه‌ای بود که او چند سال پس از ازدواج پیامبر با عایشه، حق همخوابگی خود را به عایشه بخشید. گفتنی است که پیامبر در سن ۵۱ سالگی با او ازدواج کرد و سوده تا دو سال بعد تنها همسر پیامبر بود.

عایشه دختر ابی بکر بن ابی قحافه

پیامبر او را که دختری باکره بود، به پیشنهاد خوله قبل از هجرت در مکه به عقد خود در آورد زولی پس از هجرت به مدینه، در سال اول هجری با او عروسی کرد. سن عایشه را هنگام عقد به اختلاف ۶۷ و ۱۷ سال [۶]. ذکر کرده‌اند. در نتیجه وی هنگام عروسی ۹ یا ۱۹ سال داشته است. او در سال ۵۷ هجری در مدینه در گذشت.

حفصه دختر عمر بن خطاب

وی نخست همسر خنیس بن حذافه از صحابه پیامبر بود که پس از بازگشت از حبشه به مدینه مهاجرت کرد و در جنگ بدر و احد نیز شرکت جست و بر اثر جراحت جنگ احد در مدینه در گذشت. در آن زمان بیوگی حفصه که زنی جوان بود، ناراحتی و حتی بی‌قراری عمر را برانگیخت. به گونه‌ای که وی غم و اندوه خود در مورد دختر جوانش را با ابابکر و عثمان و پیامبر در میان گذاشت. پیامبر در شعبان سال سوم هجرت (۵۶ سالگی) با حفصه ازدواج کرد. در آن زمان سوده و عایشه نیز همسر پیامبر بودند.

زینب بنت خزیمه

او در ابتدا همسر طفیل بن حارث بود که پس از جدایی از او همسر برادر طفیل، عبیده بن حارث گردید که به شهادت رسید. برابر برخی از منابع، پس از شهادت عبیده به همسری عبدالله بن جحش در آمد که در جنگ احد وی نیز به شهادت رسید. زینب در سال سوم هجری (۵۶ سالگی پیامبر) به همسری آن حضرت در آمد و تنها سه ماه و برابر روایت دیگر، تنها هشت ماه همسر پیامبر بود زیرا وی در همان سال در گذشت. [۷].

ام سلمه هند دختر ابی امیه

او نخست همسر ابوسلمه عبدالله بن عبدالاسد پسر عمه پیامبر بود و همراه شوهرش به حبشه مهاجرت کرد و سلمه را در آن جا به دنیا آورد. وی پس از بیعت عقبه، با همسرش به مدینه هجرت کرد و دارای سه فرزند دیگر شد. همسرش در جنگ بدر و احد شرکت جست و زخمی گردید. وی پس از بازگشت از سریه قطن به دلیل تشدید جراحات پیشین خود وفات کرد. پیامبر در سال چهارم هجری (۵۷ سالگی) ام سلمه را به همسری خود برگزید و او را در خانه‌ای که قبلاً در اختیار زینب بنت خزیمه بود، جای داد.

زینب دختر جحش

وی که دختر عمه پیامبر بود، نخست به اشارت رسول خدا به همسری زید بن حارثه فرزند خوانده آن حضرت در آمد ولی بدان جهت که زید در ابتدا غلامی آزاد شده و تندخو نیز بود و زینب خود را از خانواده اصیل قریش می دانست، این پیوند به رغم توصیه های مکرر پیامبر به طلاق و جدایی انجامید. ازدواج با همسر غلام آزاد شده خود، در عرف آن روز ناپسند و مخالف شان پیامبر بود، ولی برابر آیات ۳۷ و ۳۸ سوره احزاب به دستور خداوند انجام گرفت تا سنت غلط و جاافتاده عرب جاهلی را به صورت عملی در هم ریزد. این ازدواج در سال پنجم هجری در ۵۸ سالگی پیامبر صورت گرفت. [۸].

صفیه دختر حی بن اخطب سر کرده یهودیان بنی نضیر

وی نخست به همسری سلام بن ابی الحقیق در آمد و پس از وی، همسر کنانه ابن ابی الحقیق که هر دو از شاعران یهود بودند، گردید. در جنگ خیبر، کنانه کشته شد و صفیه به اسارت مسلمانان در آمد. رفتار توأم با متانت صفیه به هنگام عبور از کنار عرصه نبرد، پیامبر را بر آن داشت، برای دلجویی، ردای خود را بر او افکند و مسلمانان را برای عبور دادن اسیران از کنار صحنه نبرد تویخ کند. [۹]. پس از آن، پیامبر او را آزاد کرد و چون وی به اسلام گرایید، با تعبیر هل لک فی، از وی پرسید: آیا مرا برای همسری خود می پسندی؟ و چون او پاسخ داد: قد کنت اتمنی ذلک فی الشریک فکیف اذا امکنتی الله عنه فی الاسلام؟! من چنین افتخاری حتی آن گاه که یهودی بودم آرزو می کردم، پس چگونه اکنون که به اسلام گرویده ام مشتاق نباشم؟! پیامبر او را به عقد خود درآورد. این ازدواج در سال هفتم هجری در سن ۶۰ سالگی پیامبر صورت پذیرفت. صفیه در سال ۵۰ هجری در مدینه در گذشت.

جویریة دختر حارث بن ابی ضرار سر کرده یهودیان بنی مصطلق

وی از اسیران غزوه بود که سهم ثابت بن قیس بن شماس گردید و بلافاصله برای آزادی خویش با وی قرارداد مکاتبه منعقد کرد و نزد پیامبر آمد و از او خواست وی را در آزاد شدن از این محنت کمک کند. پیامبر بهای وی را به ثابت بن قیس پرداخت. آن گاه وی را به ازدواج خود در آورد. [۱۰]. با انتشار خبر این پیوند، مردم دیگر اسیران یهودی را خویشاوندان پیامبر خوانده، بیش از صد نفر از اسیران بنی مصطلق را آزاد کردند. برابر روایت دیگر، پدرش نزد پیامبر آمد و گفت: همانند دختر من نباید اسیر و کنیز تلقی گردد!! پیامبر در پاسخ به درخواست پدر با وی ازدواج کرد، با این ازدواج، پدر و دو برادرش و جمعی از خویشاوندان وی نیز به اسلام گرویدند. [۱۱].

میمونه دختر حارث خواهر ام الفضل همسر عباس

وی قبل از اسلام همسر مسعود بن عمرو ثقفی بود. اگر چه شوهرش از مشرکان بود، خود وی به دلیل رفت و آمد به خانه عباس به اسلام متمایل گردید. وی که از خبر پیروزی سپاه اسلام در خیبر خوشحال گشته بود، چون به خانه آمد، شوهرش را محزون یافت. شوهر این شادمانی را بر نتافت و از وی جدا شد. چون از وی جدا شد، به همسری حویطب ابن عبد العزی در آمد. چون شوهرش از دنیا رفت، میمونه ناگزیر به خانه خواهر آمد و در آنجا اقامت گزید. در سال ۷ هجری که پس از صلح حدیبیه در (سال ششم هجری) پیامبر برای ادای مناسک حج سه روز به مکه آمد، وی از طریق خواهرش، عباس را واسطه قرار داد و خود را به پیامبر بخشید. قرآن اقدام میمونه را چنین گزاشش نموده است: وامرأة مؤمنة ان وهبت نفسها للنبی.. [۱۲]. پیامبر که منتظر فرصتی بود تا بیشتر در مکه بماند و دل مشرکان را به دست آورد، بلافاصله پذیرفت و درخواست کرد تا جشن عروسی بر پا شده، ولیمه ای داده

شود زولی مشرکان به استناد مهلت سه روزه قرارداد نپذیرفتند و گفتند ما را به غذای تو نیازی نیست. [۱۳]. پیامبر نیز به ناچار مکه را ترک گفت.

ام حبیبه

رمله دختر ابی سفیان. وی نخست به همسری عیدالله بن جحش در آمد و به رغم آن که پدر و شوهر این زن، از سر کردگان کفر بودند، آن دو به اسلام گرویدند و به حبشه مهاجرت کردند و در حبشه صاحب دختری به نام حبیبه شدند. در حبشه، عیدالله بن جحش مرتد گردید و کوشید تا ام حبیبه را نیز به ارتداد بکشاند زولی ام حبیبه پایداری ورزید. با مرگ همسرش، وی به ناچار با تنها دخترش در دیار غربت باقی ماند نه امکان بازگشت نزد خانواده خویش داشت و نه پناهگاهی از خانواده همسر. در این هنگام، پیامبر نماینده‌ای نزد نجاشی فرستاد و از طریق وی او را خواستگاری نمود. در جلسه‌ای با حضور مسلمانان مهاجر حبشه، نجاشی به وکالت از پیامبر و خالد بن سعید بن عاص به وکالت از ام حبیبه عقد جاری گردید. پس از فتح خیبر که مهاجرین از حبشه بازگشتند، در سال ششم یا هفتم هجرت وی نیز به مدینه آمد و در خانه پیامبر اقامت یافت.

همسران دیگر پیامبر

علاوه بر همسران فوق، در سال ششم هجرت نیز فرمانروای مصر، مقوقس، در پاسخ به نامه فراخوان پیامبر اسلام را نپذیرفت، اما کنیزی به نام ماریه به وی اهدا کرد. وی نیز افتخار همسری پیامبر یافت و فرزندی به نام ابراهیم به دنیا آورد که پس از ۱۸ ماه از دنیا رفت و پیامبر را محزون ساخت. [۱۴].

علل تعدد زوجات پیامبر

با اندکی دقت به خوبی می‌توان دریافت که راز و رمز این پیوندها، تمایلات جنسی نبوده است زیرا: بیشترین عمر پیامبر (بیش از دو سوم آن) آن هم بخش نخستین، از آغاز جوانی تا دوران میان سالی پیامبر، از ۲۵ تا ۵۰ سالگی فقط با یک همسر یعنی حضرت خدیجه سپری شده است. از ۵۰ تا ۵۱ سالگی بدون همسر زیسته است و از ۵۱ تا ۵۳ سالگی فقط با سوده که زنی سالخورده بود زندگی نموده است. تعدد همسران پیامبر در فاصله سال اول تا هفتم هجری، یعنی از ۵۴ تا ۶۱ سالگی آن حضرت صورت پذیرفته است. نگاهی کوتاه به تاریخ و ترتیب آن‌ها روشن می‌سازد که اصولاً این ازدواج‌ها بر اساس مصالح و به دلیل ایفای مسؤولیت‌های همه جانبه نبوت صورت گرفته است زیرا اگر جز این بود، چگونه پس از ازدواج با عایشه که تنها همسر باکره وی بود و از جمال و زیبایی نیز بهره‌ور وافی داشت، با زن سالخورده‌ای چون زینب بنت خزیمه ازدواج می‌کند که تنها سه ماه بعد از ازدواج از جهان خت برمی‌بندد یا پس از آن ام سلمه را به همسری برمی‌گزیند که خود او در پاسخ خواستگاری پیامبر، بزرگی سن، داشتن چهار فرزند یتیم و... را موجب عدم شایستگی خود برای همسری دانسته، عذر خواهی می‌کند اما پیامبر این امور را مانع نمی‌داند و او را به همسری برگزیده، همانند عایشه نزد او اقامت می‌گزیند. سخنان پیامبر در ارزشیابی همسران، روش مناسبی برای یافتن دیدگاه پیامبر در این ازدواج‌ها است. عایشه خود می‌گوید: پیامبر به گونه‌ای به خدیجه عشق می‌ورزید و دوستان وی را چنان محترم می‌داشت که موجب شگفتی می‌شد [۱۵] و گاه گوسفندی ذبح نموده، گوشت آن را بین دوستان خدیجه تقسیم می‌کرد. بدین روی، در برابر هیچ زنی همانند خدیجه حسادت نمی‌ورزیدم زیرا پیامبر همواره یاد او را گرامی می‌داشت. یک روز به پیامبر گفتم: خداوند در عوض آن پیره‌زن گندمگون غیر باکره، بهتر از او را نصیب تو ساخته است! پیامبر به سختی برآشفته و در پاسخ فرمود: قسم به خدا! هرگز بهتر از خدیجه نصیب نشده است زیرا او به هنگام کفر مردمان به من ایمان آورد و آن گاه که همگان مرا

تکذیب کردند، مرا تصدیق کرد و آن گاه که همگان محروم کردند، به یاری ام برخاست. خداوند از او فرزندان بی من عطا فرمود که از زنان دیگر نصیصیم نساخته است. [۱۶]. همان طور که ملاحظه می کنید، پیامبر ملاک های عایشه مبنی بر جوانی، زیبایی و بکارت را رد کرده، سبقت خدیجه در ایمان، ایثار، یاری و افتخار مادری فرزندان را به عنوان ملاک های برتری خدیجه ارزشیابی می کند. بر اساس آیه شریفه ۵۲ سوره احزاب، نیاز به این گونه ازدواج های سیاسی و مصلحتی در سال هفتم هجری به پایان رسید و در سه سال پایانی عمر آن حضرت، جایگزینی همسران گذشته یا ازدواج جدید با هر زنی، اگر چه مورد پسند پیامبر قرار می گرفت، از سوی خداوند ممنوع گردید. مردانی که به بهره مندی از زنان می اندیشند، تلاش می کنند با تهیه لباس و توسعه آسایش و هزینه کردن اموال، دل آنان را به دست آورند، اما بر اساس آیه شریفه ۲۸ سوره احزاب، پیامبر در سال نهم هجری که گسترش اسلام، وضع اقتصادی مسلمانان را بهبود بخشیده بود، وقتی همسرانش از او لباس و وسایل بهتر طلب کردند، یک ماه از همه آنها کناره گرفت و پس از گذشت یک ماه، به دستور خداوند، آنها را مخیر ساخت تا میان آسایش و رفاه دنیا و زندگی با پیامبر، یکی را برگزینند. آنان که از درخواست های مادی خود پشیمان شده بودند، زندگی با پیامبر را برگزیدند. بدون شک در جامعه آن روز عربستان که به صورت قبیله ای اداره می شد و تنها پیوندهای نسبی و سببی عامل حمایت قبایل از اشخاص می گردید، بسیاری از ازدواج های پیامبر برای جلب حمایت اقوام و قبایل مختلف بوده است. در این راستا توجه به این نکته مهم است که حتی دو تن از همسران پیامبر نیز از یک قبیله نبوده اند! به راستی آیا عقد کردن دختر نوجوانی چون عایشه در سن ۷ یا ۱۷ سالگی که عروسی با وی سالیان بعد صورت پذیرفت، می تواند علت غیر سیاسی داشته باشد؟ آیا ازدواج با حفصه، که به گفته اهل سنت برای تکریم عمر که به شدت بر اثر بیوگی دخترش آزرده خاطر شده بود، جز در سایه جلب قلوب و محبت او و قوم و قبیله اش صورت پذیرفته است؟ آیا ازدواج با صفیه و جویریة، دختر سر کرده یهودیان شکست خورده بنی نضیر و بنی مصطلق که از کنیزان بودند، جز برای التیام آثار روانی جنگ میان یهودیان و مسلمانان بود؟ آیا این پیوندها را که رویکرد مشتاقانه صدها تن از یهودیان به اسلام را رقم زد و مسلمانان را بر آن داشت که بستگان در بند جویریة را خویشاوندان رسول خدا دانسته، آزاد سازند، می توان به انگیزه های پنداری و غیر واقعی دیگری نسبت داد؟ آیا می توان گفت ازدواج پیامبر با ام حبیبه دختر ابوسفیان که اصلاً در مدینه حضور نداشت، بلکه در حبشه بود و به دلیل ارتداد و مرگ همسرش دچار ضربه شدید روحی شده بود، جز برای تسکین آلام روحی او از یک سو و حفظ یک زن مؤمنه و مهاجره در برابر احتمال بازگشت به خانواده مشرک خویش از سوی دیگر و برقراری پیوند سببی با سر کرده مشرکان مکه، برای کاستن دشمنی آنان از سوی سوم، انگیزه دیگری داشته است؟ آیا پذیرش همسری میمونه که خود را به پیامبر بخشید، در شرایطی که پیامبر پس از صلح حدیبیه، برای انجام مناسک حج به مکه رفته بود و مکه در التهاب این حضور قرار داشت و درخواست پیامبر برای برگزاری جشن و دادن ولیمه ازدواج که با کمال تأسف توسط سران مشرک پذیرفته نشد، نشانه روشنی بر آن نیست که در این ازدواج، جلب قلوب مکیان به اسلام و مسلمین مد نظر بوده است؟ آیا می توان پذیرفت ازدواج پیامبر با دختر عمه خودش زینب دختر جحش که قبل از آن همسر زید غلام آزاد شده پیامبر بود و در تلقی جامعه جاهلی آن دوران بسیار ناپسند و مخالف شان آن حضرت بود و حرف و سخنانی را نیز علیه پیامبر برانگیخت، به دلیل زیبایی او بوده است؟ آیا پیامبر قبلاً دختر عمه خودش را ندیده بود؟ مگر پیامبر خود، زید را به خواستگاری او نفرستاده بود؟ مگر پذیرش همسری زید از سوی زینب، به اشارت و فرمان آن حضرت نبود؟ آیا پیامبر نمی توانست قبل از آن پیوند و جدایی، خود به خواستگاری بشتابد؟ به راستی آیا می توان قبول کرد به جان خریدن آن همه نیش و کنایه جز برای انجام فرمان خداوند و در هم شکستن سنت غلط و جاافتاده عرب جاهلی صورت پذیرفت؟ افزون بر موارد پیشین، مؤید دیگر آن است که تعدد همسران، نه تنها موجب آسایش و رفاه پیامبر نبود، بلکه برابر آیات نخستین سوره تحریم، برخی از همسرانش، با گفتار و کردار خود، موجبات آزرده خاطر و رنجش آن حضرت را فراهم می ساختند و پیامبر گر چه گاه از تصمیم خود مبنی بر طلاقشان، سخن به میان می آورد ولی به مقتضای دلایل و مصالح

پیش گفته، صبوری پیشه ساخته، از آن‌ها جدایی برنگزید.

پاورقی

- [۱] ذاریات (۵۱): ۴۹ و حج (۲۲): ۵.
- [۲] روم (۳۰): ۲۱ و اعراف (۷): ۱۸۹.
- [۳] نساء (۴): ۳.
- [۴] حول نساء الرسول، ص ۳۷ - ۴۵.
- [۵] مجموعه مقالات، مقاله زن در اسلام، علامه طباطبایی.
- [۶] الصحيح من السیره، ج ۳، ص ۲۸۶.
- [۷] همان، ج ۴، ص ۱۸۷۶.
- [۸] ناسخ التواریخ، ج ۴، ص ۱۸۸۲.
- [۹] سیره نبویه ابن هشام، ج ۳، ص ۳۵۱؛ طبقات ابن سعد، ج ۲، ص ۸۱.
- [۱۰] سیره ابن هشام، ج ۲، ص ۲۹۴؛ تاریخ طبری، ج ۲، ص ۲۶۰؛ الاصابه، ج ۸، ص ۴۳.
- [۱۱] طبقات ابن سعد، ج ۸، ص ۱۲۰.
- [۱۲] احزاب (۳۳): ۱۱۵.
- [۱۳] سیره، ج ۴، ص ۲۹۶؛ تاریخ طبری، ج ۳، ص ۱۰۰.
- [۱۴] طبقات الکبری، ابن سعد، ج ۸، ص ۲۱۶.
- [۱۵] مستدرک حاکم، ج ۱، ص ۱۶.
- [۱۶] صحیح بخاری، ج ۴، ص ۲۳۰.